

A liberalizmus határai versus a nevelés szabadsága

Dr Deme Tamás PhD – CATHOLIC UNIVERSITY PÁZMÁNY PÉTER

Associate professor in university, responsible of lifelong learning; Work place: Catholic University Pázmány Péter, Faculty Vitéz János, Esztergom. Associated professor in Catholic University Pázmány Péter, Fac of Humanities (1994-2010). Assistant professor in University of Pécs Dep. Teacher's Training (1996-2003). Acting director in National Institute of Education, Budapest (1990-1996). Researcher in Research Institute of Culture, Budapest (1973-1990). National delegate World Council for Gifted Talented Children /WCGT/ (1993-95). Leader of pedagogical experiments in Artistic Education (1973-1998). Born and live in Budapest, 1946. Hungary.

„Az igazság szabaddá tesz.” (János ev, 8,32.)

A szabadság igazzá tesz? (D.T.)

„Nekem mindent szabad, de nem minden válik javamra.” (Szt Pál, I. Kor. 6.12.)

A szabadság témája a közelmúlt világkonferenciáin globalizált, posztmodern civil társadalom kontextusában szokott szerepelni. Mintha magától értetődő volna e jelzők összetársítása globalizált, szabadság, civil, posztmodern). Tény, hogy miközben világszerte szélesedtek, intézményesültek a civil mozgalmak, a globalizáció mezébe öltözött neoliberais elméletek a szemünk láttára, napjainkban omlanak össze. A nevelés témakörben a nevelés szabadságáról beszélek. Amely nem azonos a liberálisnak nevezett pedagógiával. Ez filozófiai, értékelméleti kérdés. A nevelésben nem absztrakt elméletek, hanem az élet, az empiria hatékonysága segít a megújuló válságok megoldásában. Reméljük, a pedagógia válságában is.

Megjegyzés a fogalmakhoz: ugyan globalizált világban élünk, de a mai magyar társadalom egésze még nem globalizált. Szerencsére. A „civil társadalom” már létezik, de ez nem azonos az USA, vagy a régi nyugat-európai demokráciák tradicionális „civil társadalom” fogalmával.

Jó nem elfelejteni: ez itt Közép-Európa. Diktatúrák mély sebeit cipeli ma is a társadalmunk, ahol a szabadság különleges, törékeny érték. A nevelés itt az élet, főleg a túlélés eszköze. Sem a szabadság, sem a nevelés nem gumi-fogalom. Határai vannak. Határa a személy autonómiája, másrészt a társasléti túróképesége. A pedagógia örök betegsége: ha nincs világnézete, ha élet-ellenes az iránya, ha szétzilált, használhatatlan az értékrendje. Ha filozófia-hiánya van, az pedig halálos lehet.

A „táguló világegyetemben és a gyorsuló időben az identitás-zavarral küszködő emberek képtelenek tájékozódni. Térben és időben dezorientáltak, mert nincs filozófiájuk” – írta egy 20. századi magyar professzor. (A filozófián most ne filozófiatörténetet értsünk, bármennyire fontos az is). A nevelés filozófiájában a gyermeki kérdések mélységéig kell leásni. Miért kell az iskola? Biztosan okosabb, aki idősebb? Értékes a tudás? Melyik tudás? Mire jó a sok ismeret, ha lehetetlen megélni belőle? A jó, az igaz, vagy a szép hasznosabb? Az okos

az értékesebb, vagy a kreatív? A jól beszélő, a mélyen érző, vagy cselekvő ember ér többet?

Ehhez kapcsolódnak napjaink pengeélen táncoló vitái: lehet-e képességfejlesztés nélkül egyáltalán nevelni? Másrészt lehet-e tudást építeni, ha a divatos „kompetenciák” mögül kiséperjük a pozitív tudás alapjait és vázszerkezetét? Kinek jó a homokra épített ház?

1. A szabadság – viszony, értékviszony.

Elsősorban lelki reláció, méghozzá nem individuális, hanem társas reláció. Fontos a lelki hangsúly, bár sokszor fizikai, testi állapotra értjük. Vannak hősök az irodalomban, akik bár fizikailag függetlenek, lelkileg mégis börtönben érzik magukat. Nemcsak az irodalomból, de a történelemből is sok személyt ismerünk, aki börtönbe zárva is szabad ember tudtak maradni. S van olyan iskola, amely független országban önállóan látszik, de törvényi, jogi és gazdasági rendelkezésekkel megfosztották szabadságától. Nem szabad tehát az, aki papíron független.

A szabadság viszony, összehasonlít. Szabad a farkas a kutyaéhoz képest.

A szabadság – állapot. Olyan mint az egészség: akkor figyelünk rá, ha veszélybe kerül. Van fosztóképző-szabadság (hiányra utal a „valami nélküli”). Ez a valamitől mentes szabadság (dutyfree, alcoholfree), olyan, mint a hajdani „szocialista demokrácia” ahol a jelző épp a hiányt jelezte. A népi demokráciában az volt az biztos: semmi köze a néphez.

Van valamire-, valamiért-való-szabadság (szabad vagyok alkotni, utazni). Ez olyan állapot, ahol a szabadság tartalma irányt és minőséget mutat. Vektor-fogalom. Iránytű-szabadság.

A szabadság érték viszony. A rabságban élőnek a legnagyobb érték. Független embernek, otthon a sajátjában lenni: magától értetődő, természetes helyzet. Ami a sajátja, az a sajátja.

A szabadság nem életérzés (bár hiánya betegít). Nem érzem, bár érezzük erejét. Nem hit, bár hiszünk fontosságában.

A szabadság lélektanilag legközelebb az értelem és az akarat kategóriáihoz van közel. Érték – e két lelki reláció közt. Minden érték, ami az értelem és az akarat közti feszültségből születik. A szabadság társadalmi érték. Minden nemzet vágya a szabad társadalom. A szabadság olyan érték, amelyért élni és meghalni szoktak.

2. A nevelés szabadsága két pólusú. Ez a szabadság autonóm és társadalmi.

Az első az emberképre utal: AUTONÓMIA. Minden ember autonóm, mivel az ember individuum. Ha az autonómiát nem ismeri el a világ (az iskola, állam) akkor az ember: rab, fogoly, birtok. Állatra, tárgyra hasonlít. Erich Fromm híres könyve választást jelöl: BIRTOKOLNI VAGY LÉTEZNI. Ha az iskola nem figyel a növendék autonómiájára – nem nevel, csak idomít. A nevelés másik pólusa: a TÁRSADALMISÁG. Tudjuk, Platón szerint is minden ember társaslény. Zoon politikon. Aki nem társaslény – nem ember. Robinson, a magányos szigetlakó - a bennszülött Péntek nélkül állat lett volna. A nevelés társasviszony. Közös cselekvés az egyik ember és a Másik Ember – a nevelő és a növendék között. A nevelés társasjáték. Divatosan: interakció.

3. A szabadságnak akkor van pedagógiája, ha a pedagógiának van szabadsága.

Lehetséges szabadságra nevelni. Csak a szabadságra érdemes nevelni. Az autokrata iskola: rabszolgatartás. A laissez-faire iskola és a neoliberális pedagógia: pótcselekvés. Onánia. Summerhill: az önkifejezés bumerángja. A szabadságra nevelés feltétele a szeretet – mint a társaslélek alapviszonya.

4. A nevelés célja a növekedés. Növekedés testben, lélekben, szellemekben.

(A magyar nyelvben ugyanaz a szó-család gyökere: a nevelés – növelés.)

5. A nevelés szabadságának társadalmisága

Növekedésünk, felnőtté válásunk értéke az adni-tudás és az elfogadni-tudás. Ennek fejlődéslélektani szintjei: igény, ajándék, szolgálat, áldozat, szeretet. Erich Fromm alapműve (A szeretet művészete) lélektani tézise: a szeretet nem érzelemből, de elsősorban akaratból ered. A társasakarat társadalmi reláció. A szeretet a legspirituálisabb társadalmi viszony. Ezt vallotta Karácsony Sándor (a 20. század legnagyobb magyar neveléstudója), aki Wilhelm Wundt lélektanát, von der Leyen folklorisztikáját, Ferdinand de Saussure, Charles Bailly és Hermann Paul nyelvtudományát továbbfejlesztve eredeti neveléstudományi (társaslélektani, társaslogikai- és -filozófiai) rendszert alkotott. Karácsony természetes nevelési rendszere a szabadságra nevel. Kimondja: illúzió az egyéni érzélem, értelem, akarat nevelése. Az individuum egyéni lelki funkciói nem nevelhetők. De nevelhető a társas-érzelmi viszony, - ami már a művészet relációja. Nevelhető a társasértelem: ez a tudomány relációja. Idomíthatatlan, nevelhetetlen az egyéni hit, de létezik a vallási nevelés. S nevelhető a társas akarat is – ami az iskoláinkból régóta hiányzó társadalmi reláció.

6. Pszeudo-educatio (a szabadság álnevelésének, a nevelés álszabadságának zsákutcái)

Az amerikai szociológus, Ivan Illich híres művében (Deschooling society) az 50-es években fogalmazta meg az iskolátlanított nevelés utópiáját. Abban igaza volt, hogy ha egy adott társadalmi establishment determinálja az iskola világképét, azzal saját szolgálait képezheti ki. Ez az iskola és a növendékek teljes kiszolgáltatottságát, manipuláltságát jelenti, amelytől minden modern társadalomnak távol kell tartania magát. Önvédelem: óvakodj az iskolától. (Hasonló kritikát írt Huxley, „Szép új világ” szatírájában. A jelenséget legtárgyilagósbabban Pierre Boudieu elemezte „A tár-

sadalmi egyenlőtlenségek újtermelésé”-ben.) A megoldás mégsem az iskola megszüntetése, hanem a manipuláló hatalom ellenőrzése lenne. Illich részgazsága, iskolát szemétre dobó, eltörlő utópiájával megvalósíthatatlan. Éppúgy, mint az anarchistáké és a hippiké zsákutcái, melyekben a korlátlan, „abszolút szabadság” hitét hirdették. Régi törvény: minden pozitív erény (három kivétellel) – túlzó fokra emelve – önnön ellentétébe, negatívumba fordul át. Az abszolút szabadság kultusza, a szélsőséges liberális ideológia elvesztette szerkezetét, tartalmát. Megvalósíthatónak hirdették a másik szélsőség – a kommunizmus – ideológiáját is egykor Keleten. A SzÜ. után Kína, Vietnam, Észak-Korea is létrehozta „átnevelő táborait”. Ám az „irányítva korlátozott szabadság” az emberiség-elleni-büntettek egyike lett, ez a lágerek, gulágok megsemmisítő szabadsága volt.

7. Az esélyegyenlőség mítosza, manipulációja

„Szegények pedig mindig lesznek veletek...” (Máté, 26.11.) A francia Pierre Bourdieu és a magyar Gázsó Ferenc szociológiai életművét (és a Bibliát...) tanulmányozva, az olvasni és hallani tudó ember megértheti: esélyegyenlőtlenség mindig is létezett. És sajnos, mindig is lesz, amíg az ember az embertől különbözik. Esélyegyenlőség tehát nem volt, most sincs sehol, nem is lesz, soha. Ezen sajnálkozhatunk, de tény marad. Amihez gyorsan hozzá kell tenni: minden lelkiismeretes ember alapvető kötelessége az esélyegyenlőtlenség csökkentése. Társadalmi alapfeladat. Ahol igazi szabadság van – ott törekednek az egyenlőtlenség csökkentésére.

Ahol igazi szabadság van, ott az én közérzetem akkor jó, ha a Másik Emberé is jó. Ahol igazi szabadság van, ott a függetlenség garanciája a Másik Ember függetlensége. Független pedig az, akinek körülményeitől függetlenül van esélye élete jobbítására.

Az autonómia esélye és a függetlenség szintje minden társadalom jellemzője. Vannak országok, ahol demagóg módon kitűzött cél az esélyegyenlőség elérése. Van, ahol a minisztériumot is így nevezték. Ez persze a lelepleződő manipuláció hazug önreklámja. A nevelés szabadsága az, ha a társadalom a tehetséges és a hátrányos helyzetű gyerekek különböző helyzeteihez alkalmazkodva, szervezett, segítő nevelésével egyaránt növeli a fejlődés esélyeit. Az egyenlőtlenség csökkenthető. A nevelés célja - a növekedés.

8. A nevelő, a szülő és a gyerek szabadsága

Khalil Gibran és más keleti szerzők híres axiómája: „Gyermekeitek nem a ti gyerekeitek...” A gyerek nem a törzsé, nem az apajogú harcosé, s nem lehet az őket ógermán sziklához csapdosó atyák, vagy az antik görög Taigetoszba-dobások áldozata. Még meglepőbb igazság: a gyermek nem az államé (de nem is a szülők tulajdona)! A gyermek Istené és önmagáé (a társadalomé is, ameddig akarja, vállalja a gyerek és a társadalom). Az európai zsidó-keresztény kultúra, különösen a keresztény vallás erős állítása: Isten az embert önmaga képmására – értsd: szabadnak teremtette. Tapasztalható az emberi szabad akarat léte. Az ember jóról, rosszról szabadon dönt. Választ. Felelős.

9. Az állam, a társadalom, az iskola meg a gyerek

A látszat dacára: a gyerek nem az állam tulajdona, az állam a gyerek tulajdona. A gyerek, döntésével akár másik állam polgára is lehet, ha felnőtt. Ha az állam rossz szülő, a gyerek megtagadhatja. (Igaz, ezt fordítva az állami is megteheti.) Nézzük a felek egymáshoz való viszonyát. Az állam egysége az egyén. Ezzel szemben társadalom alapsejtje a család. A gyerek Isten és önmaga után saját családjához, társadalmához és az államhoz tartozik. Az államot a családok és azok közösségeinek összessége – a társadalom hozta

létre. Az állam is a lélek egyik társas viszonya: az államot a jó közérzet, a jog biztosításának vágya hozta létre. Ezt kell az államnak képviselnie, biztosítani. Velejéig hamis tett az, ha egy állami vezetés úgy dönt, hogy „kiszáll” a gyereknevelés finanszírozásából, ha a gyerek egyházi, vagy alapítványi iskolába merészelne menni. A közoktatás az állam kötelessége, alapvető feladata. Bárhol is van az iskola helye. Megteheti persze az állam, hogy csökkenteni a gyermeknevelés segítségét (következmenye: elszáll a gyerekvállalási kedv, előregszik a társadalom). Azt is megteheti az állami vezetés, hogy válogat, és erejénél fogva bizonyos iskolákat nem támogat – ám ez bűncselekmény. Magyarországon a közelmúltban a kistélepülések iskoláinak felszámolása indult el (most, 2010-ben próbálja az új kormány ezt visszafordítani.) Az „államtalanító” liberális hatalom a falvakból kezdte eltüntetni a közösség postáját, vasútvonalát és a buszjáratok nagyrészét. A hatalom ideológiája szerint a privatizáció és a piac mindent megold.(Az embereket még nem sikerült teljesen likvidálni, de a demográfiai statisztikákat nézve, megy az már magától is.) Mit lehet tenni? – kérdezte a birkának tekintett nép, amelyre a csendes áldozati bárány szerepét osztották. Iskolapélda: a felelősséget lehetne érvényesíteni. A felelősség annyit jelent, hogy a felelősnek – felelnie kell, ha kérdezik. Felel, azaz teljes vagyonával, jóhírével vállal garanciát tetteiért. Az ókori nép joga volt megölni zsarnokát, ma csak elszámoltatási kötelezettség van (hacsak el nem évül a bűncselekmény számonkérhetősége). A társadalmi akaratnak, az ember ontológiai képességének természetes igénye, hogy a szabadság a rendet szolgálja és a közösség szuverén döntésének a helyreállításával egy jó közérzetet biztosító állam működjék. Ez lenne a jog feladata. Ha az állami hatalom a társadalom ellenére, család ellenére, a

növendék szándékbeli szabadságának ellenére torzít törvényt, iskolát, akkor csal. A csaló hatalomnak pedig szabad ellenállni. S az államot vissza kell adni tulajdonosainak – a növekedni vágyó emberek növekedésre született gyermekeinek.

10. Kié tehát a nevelés szabadsága?

Azé, akit nevelnek, azé, aki nevel. Gyereké, szülőé, társadalomé, iskoláé. Az egyházi iskolák a szabad választás gyümölcsei. Diktatúrában ez tiltott volt. Divat a pluralizmusról beszélni. Pedig a plurális az nem a sem-sem, hanem az „IS” filozófiája. Ezért képtelenség, vagy tudományos szóval: marhaság a „világnézeti semlegesség” erőltetése. Ami semleges az sem ez, sem az. Ez a herélt marha állapota – az ökör. Az ivartalanított lény. Amely nem szaporítható. Magyarországon húsz évvel ezelőtt egy magát liberálisnak mondó párt hosszú időre bebetonozta a tézist, miszerint „önkormányzati iskola nem lehet világnézeti jellegű”. Tilos volt megkérdezni, miért. Csak. Az alulról jövő kezdeményezések egyike viszont épp az „ökumenikus” iskolát megalapítását szorgalmazta. Mert ezt akarta volna a falu. Vagy a város egy kerülete. Nem lehetett. A hivatalos érv: a nevelésnek semlegesnek kell lennie... Ha az állam impotencia-párti, egyházi és alapítványi iskolát akadályoz. A szabadságban legyen szabad - szabadnak lenni. Pár éve Magyarországon újra hiánycikk volt a szabadság. A hátrányos helyzetűeknek mind nehezebb lett bejutni a felsőoktatásba. A régi, jól bevált „beavatási rítust” (=az érettségit) sikerült legyengíteni, leértékelni. Hiába írt nekem holland neveléstudós barátom a Clingendael Intézetből: „Ti, magyarok, őrizték meg a ti bevált, saját érettségiteket. A mi holland típusú érettségink nem lesz jó számotokra!” - Ám akkor a liberális oktatáspolitikai már döntött: nincs szabadságunkban megtartani azt, ami volt. A társadalmi szándék nem számított. Nos, megkérdendő,

volt-e így a nevelésnek szabadsága Magyarországon? Ami tragikomikus: épp a magukat liberálisnak nevezők fosztottak meg a szabadság értékétől. Ez végülis érthető: Jézus Krisztusnak is papok voltak az ellenségei.

A szabadság liberális kisajátítói pár éve negyedére csökkentették az egyházi iskolák pénz normatíváját. Szegényen, de túléltük. A meggyőződésünk nem változott: a nevelés ma is világnézeti viszony. Szegényen is. A nevelés nem fotó, hanem térkép. Eligazít, orientál, betájol. Olyan mint sportban a tájékozódási futás. Persze az erdei terepen sok az akadály. De az embernevelés két lábbon áll. A növekedés egyszerre társas és autonóm. Ha az állami hatalom a társadalmi szabadságot korlátozza, személyes autonómiánk akkor is elvehetetlen, a személy világnézeti iránya saját döntéseiben megmarad. Ha kibírja. József Attila fogalmi pontossága világosan szól: „Ahol a szabadság a rend – ott érzem a végtelent”.

„Az igazság szabaddá tesz...”

Ez egy másik nevelésfilozófiának, az evangéliumban rejlőnek a kulcsmondata. Tehát nem a munka hazugsága („arbeit macht frei”), nem az ál-kollektívum hamis ereje (a „néphatalom”), sem a parttalan, öncélú pszeudoliberális szabadság tesz szabaddá, hanem – az igazság. Épp itt tette fel Pilátus is a kérdést: Mi az igazság? Ez volt az egyetlen kérdés, amelyre Jézus nem válaszolt. Pilátusnak tudnia kellett volna a választ. És nemcsak az igazság mibenlétére.

Kiegészíthető parafrázis lehet még erre: - „A szépség szabaddá tesz; A jóság szabaddá tesz; A bölcsesség szabaddá tesz; A szentség szabaddá tesz” kijelentése. Bölcs, szép, igaz, jó, szent: - ezek az Isten attribútumai. Már az ókori görög filozófiában is azok voltak. Az egészséges nevelésnek van filozófiája. A mai európai neveléstudománynak nincs igazi filozófiája. Érdekes, az ismert régi tanulmányok,

diszciplinák terepén létező, élő a filozófia. Az orvosi- és mérnöki tudományban létezik, értékelhető. Ha végignézzük a társaslélektan érték-kategóriáit (függetlenség, őszinteség, világosság, szabadság, tanúságtétel), érdekes ezek létét megkeresni a pedagógiában. Megállapítható, ha ezek közül csak egy is hiányzik, csonka az értékrend és a filozófia. A magyar pedagógia több évszázadra visszatekintve nem mondható függetlennek részint nagyhatalmi, részint pártpolitikai és/vagy kulturális alárendeltségek miatt (a változó birodalmakban kiosztott gyarmati szerepet nem is említve). Ismeretes, hogy tankönyveink legnagyobb része fordításirodalom volt, méghozzá tükörfordítás. Ahol nem is a fordítás ténye volt kínos, hanem a magyar észjárástól teljesen eltérő pl. indogermán logika erőltetése.

Az őszinteséget is régóta keressük a hibáit rendre be nem valló „reformok” manipulálóinál. Nem, sajnos nem őszinte a pedagógiánk, hanem többféle hazugságtól beteg. Világosság? Ezt is érdemes megnéznünk. Igen sok tankönyvre az a panasz, hogy épp nem világos. Álmodern trendben nyakatekert bonyolult, a „big science” kivonatolt lebutítása. No, és itt a szabadság. Láttuk, hogy pedagógiánk nem szabad, hol erősen alá és fölérendelt, hol neoliberalisan odadobott gyepelővel kontrolálatlan. Tanúságtételünk hol van? Nem tud potens tanúságot tenni elveiről a pedagógia, ha hamis semlegességre kényszerítik, lelki impotenssé, meddővé teszik.

Mit lehet tenni? Hol a megoldás? **A nevelés felszabadítása, vagy megszabadítása** kellene?

A tévesen értelmezett neoliberális „szabad nevelés” csak az individuum szabadságát célozza. Ezért szenved kudarcot. Ezzel szemben a felszabadított, viszonyelvű nevelés a személy és a közösség szabadságát axiómaként tételezi. Ez itt a kettős kiegészítés elve:

autonómként és társaslényként létezni – egyszerre. A Názáreti Jézus szabad ember volt. Nem volt lekötve szigorú törvényeknek, nem volt király, sem beosztott szolga, nem volt aszexuális, sem vegetáriánus. De engedelmeskedett apjának szolgaként, egyenrangú félként társalgott a számáriai elvált asszonnyal és egy rovott múltú nővel, önkéntesen volt magányos, keményen tudott minősíteni, ám irgalmat gyakorolt. Elhárított minden politikai uralmat, de szavára gyógyultak a betegek. Transzcendens hatalmát megosztotta mezítlábas tanítványaival („barátainak mondalak titeket”), azaz megmutatta a gyakorlati mellérendelés kultúráját. Nem lett megasztár, körüludvarolt személyiség. Nem lett pap, se forradalmár. Személy, szabad személy lett, aki hajlandó volt kiüresíteni magát a másik emberért. Kedves tanár kollégáink! A modern nevelés iránt érdeklődtek? Legyetek kedvesek újra olvasni az Újszövetség nonkonformista, felszabadító tanítóját. Ne dőljete be a sokadik narcisztikus szabadiskolának, de alakítsátok át a merev börtöniskolák avitt, ócska dogmáit. Nevetséges a deschooling society önkasztrálása. És nevetséges a merev iskolákkal körbezárt társadalom is. Nevetséges mind a neoliberális, szinkretista vagy anarchista szabad „elitiskola” mind az agyonkontrollált lélek-börtön iskola. „Az igazság szabaddá tesz” tétel autonómiával rendelkező (és azt szabadon használó) társaslényt feltételez. Kollégáim, abba lehetne hagyni a ruha foltozgatását alternatívának mondott, másoktól levett pseudo-elméletekkel, reform-halandzsákkal. A felszabadító nevelésnek személyre szabott, új ruha kell. Értsük meg annak a 20. századi magyar pedagógusnak az axiómiáját: érzelmi, értelmi, akarat, életérzésbeli és hitbeli nevelés nincs és nem is lehetséges. Ezzel szemben van, létezik, lehetséges: művészeti, tudományos, társadalmi, jogi és vallásos nevelés. Mind-

egyik közös kulcsa a nyelv. A megszabadított, társas nevelés viszony-elvű szabadságát jól kifejezi Augustinus (avagy Szent Ágoston) egyetlen mondata: „**AMA ET FAC QUOD VIS.**” – Szeress és tégy, amit akarsz. Akinek van füle, érti. Igen, ez volna a szeretet iskolája. Beiratkozhatnánk végre mi is.

SUMMARY

THE LIMITS OF THE LIBERALISM VERSUS LIBERTY OF EDUCATION

(deschooling or deliberated society)

Education miss the philosophy. Philosophy exists but it belongs to view of world. Valueless science is a nonsense. Neutral education is a kind of lameness. The „prodaideutica” (or anteroom) of the philosophy is the socialpsychology and the common logic. The common emotinal, common rational and common conative. Time, space, causality. Education needs the living value system of relationships. Educational approach offers relationships towards the transcendence. The neo- (or pseudo) liberal teaching (teaching instead of education...) concentrates only on the individual. The growth of the youth needs also the social aspects to understand the world. Education has two lungs: the personal and the social dimension of the man.

IRODALOM

ARONSON, Elliot: A társas lény, Akadémiai Kiadó, Bp. 2001.

BAGDY Emőke: Lelkemben a templom, Kairosz, Bp. 2010.

BARICZ Sarolta Laura, OP: Ti vagytok a föld sója” (A globális válság alternatív megközelítése, Távlatok, 2009/2.

BOGÁR László. Magyarország és a globalizáció, Osiris, Bp. 2009.

BOULAD, Henri: Teózis, Kairosz Kiadó, Bp. 2009.

BUDA, Béla: Az empátia, a beleélés lélektana, Gondolat, Budapest, 1978.

BUDA, Béla: A személyiségfejlődés és a nevelés szociálpszichológiája, Tank.K. Bp. 1986.

DEME Tamás: Miért nem lehet liba Veronika? In: Vitalitásgenerátorok. Háló, Bp. 2007.

DEME Tamás: Ami történik és ami van... Nemz. Tankönyvkiadó, Bp. 1994.

DEME Tamás: Whose freedom is it anyway? In: Freedom of Education, AVFK, Vác, 2008.

FROMM, Erich: A szeretet művészete, Háttér Kiadó, Bp. 2005, stb.

FROMM, Erich: Birtokolni vagy létezni? Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993.

FROMM, Erich: Menekülés a szabadság elől, Napvilág Kiadó, Budapest, 2002.

FUKUYAMA, Francis: A történelem vége és az utolsó ember, Európa, Bp. 2004

KARÁCSONY Sándor: Ocsúdó magyarság, Széphalom Könyvműhely, Bp. 2004.

KARÁCSONY Sándor: A magyar észjárás, Széphalom Könyvműhely, Bp. 2009.

KARÁCSONY Sándor: A magyarok kincse (Axiológia), Széphalom Könyvműhely Bp. 2008.

KRON, Friedrich: Pedagógia, Osiris Kiadó, Budapest. 2000.

KONTRA György: A gyermek egészséges fejlődése, Kossuth Kiadó, Bp. 1974, 2009.

KOPP Mária, - Skrabski Árpád): Magyar lelkiállapot, 2008. Semmelweis Kiadó, Bp. 2008.

KOPP Mária dr.: Beteg társadalom – egészséges nemzet, Kairosz, Bp. 2009.

KOPP Mária dr.: Három Királyfi, Három Királylány Mozgalom, Bp. (www.3kiralyfi.hu)

KORTEN, D. C. *Tőkés társaságok világturalma*, Kapu, Bp. 1996.

SZEMES Zsuzsa: A szeretet iskolája, Roma felnőttnevelés, dokumentumok, Budapest, 2010.